

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

ПЕТРУНЬОК НАДІЯ ІВАНІВНА

УДК 165.6/.8 П.К.Фесрабенд

**ЕПІСТЕМОЛОГІЧНИЙ АНАРХІЗМ ПОЛА К. ФЕСРАБЕНДА:
ІСТОРИЧНИЙ, МЕТОДОЛОГІЧНИЙ І ДИСЦИПЛІНАРНИЙ
АСПЕКТИ**

09.00.05 – історія філософії

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата філософських наук

Київ – 2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі філософії та релігієзнавства факультету гуманітарних наук Національного університету «Києво-Могилянська академія» Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник:

доктор філософських наук, професор
Менжулін Вадим Ігорович,
Національний університет
«Києво-Могилянська академія»,
завідувач кафедри філософії та релігієзнавства.

Офіційні опоненти:

доктор філософських наук, професор
Поліщук Ніна Павлівна,
Інститут філософії імені Г.С. Сковороди НАН України,
провідний науковий співробітник;

кандидат філософських наук
Білоус Тетяна Миколаївна,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
доцент кафедри філософії та методології науки.

Захист відбудеться «29» червня 2016 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.27 у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 60, ауд. 330.

З дисертацією можна ознайомитися у Науковій бібліотеці імені М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 58, зал № 12.

Автореферат розісланий «27» травня 2016 року

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

В. Ю. Крикун

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Чи спроможна епістемологія пояснити, що таке знання, та обґрунтувати саму процедуру пізнання? Чи здатна філософія науки дати задовільне пояснення поступу наук? Міркуючи над такими питаннями, філософи зіткнулися з проблемою, яку в цілому можна визначити як *кризу раціональності*. Ця проблема стала особливо помітною в контексті розгортання постпозитивістської критики позитивізму та неопозитивізму, а також на тлі поширення скептицизму, релятивізму, редуccionізму у філософії науки. Наростання скепсису стосовно наукової раціональності та розмивання границь самого цього поняття є закономірним наслідком цілої серії «поворотів» у філософії науки (зокрема так званого «історичного повороту» в осмисленні науки), а також процесів, які Ж. Рюс визначає як «кризу наукових основ». Утім, похитнулися засади не лише наукової раціональності. Схожі процеси відбулися й у ширшому – загальнокультурному – контексті. Один із перших і найрадикальніших сигналів про це – проголошення недовіри до метанаративів у праці Ж.-Фр. Лютара «Стан постмодерну» (1979 р.).

Що ж стосується безпосередньо філософії науки, то тут одну з провідних ролей у розгортанні наступу на метанаративізм (причому не лише науково-методологічний, а й філософський та культурний) відіграв відомий австрійсько-американський мислитель Пол К. Феєрабенд (1924–1994). *Епістемологічний анархізм* – філософська настанова, що асоціюється з його іменем ледь не найперше. Деякі її аспекти містилися у виступі, що був зроблений П. Феєрабендом 1973 р. і згодом опублікований як «Тези про анархізм». Але одразу після виходу його «Проти методу» (1975 р.) носій висловлених там «епістемологічно-анархічних» ідей та резонансної тези “*anything goes*” (схиляємося до такого перекладу: «згодиться все») був помічений провідними представниками англо-американської, а дуже швидко й світової філософії.

Ім’я П. Феєрабенда опинилося в усіх підручниках з філософсько-наукової тематики, де він постав щонайперше як захисник «методологічного анархізму», «культурного релятивізму», «плюралізму», «контріндукції», «неспівмірності» тощо. Його ідеї вже майже півстоліття цікавлять як філософів науки, так і істориків філософії, але їхнє подальше осмислення стає особливо актуальним з огляду на утворення навколо них певних сталих кліше. Зазвичай цей мислитель згадується як критик неопозитивізму та опонент критичного раціоналізму К.-Р. Поппера, але нерідко – і як «легковажний дадаїст» чи «ворог наукової раціональності». Наблизитися до автентичнішого розуміння змісту того *іронічного провокаторства*, з яким П. Феєрабенд висував свій антипринцип «згодиться все» та вдавався до анархізму в епістемології, можна лише докладним вивченням усієї спадщини філософа, ретельним аналізом обставин появи його ідей та специфіки їх використання.

Розробка епістемологічного анархізму П. Феєрабенда відбувається передусім у двох напрямках – філософсько-науковому та історико-філософському.

Філософсько-наукові студії зосереджені переважно на тому, що визначається як *методологічний анархізм П. Феєрабенда*. Такі дослідження передусім стосуються Феєрабендової критики емпіризму та його поглядів щодо проблеми індукції, напруги між так званим «удаваним» реалізмом і релятивізмом, тези про неспівмірність наукових теорій та її імплікацій. Детальний розгляд проблематики ідеологічності науки міститься у праці з філософії науки М. Томпсона (2003 р.). Аналізу поглядів П. Феєрабенда присвячено увагу в окремому розділі 8-томної «Історії філософії науки XX ст.» Т. Гікі (2011 р.). У провідних англomовних академічних журналах, таких як «American Journal of Sociology», «International Studies Quarterly», «The Social Science Journal», «The Philosophical Quarterly», «Philosophy Now», «Philosophy of Science», «Science, Technology & Human Values», «Polity» продовжують виходити феєрабендознавчі матеріали. Притаманна П. Феєрабенду полемічність досі породжує дискусії, що актуалізуються в сучасних книжках його прижиттєвих критиків, як от у «Поппер та його відомі критики: Томас Кун, Пол Феєрабенд та Імре Лакатос» Дж. Агасці (2014 р.). Помітними свого часу стали оцінки епістемологічного анархізму, зроблені британським філософом науки Дж. Ваткінсом («Наука і скептицизм», 1984 р.) та канадським філософом науки Я. Гакінгом («Репрезентація і втручання», 1984 р.).

Як з історико-філософського, так і з філософсько-наукового погляду, значущими є критичні зауваження з боку Т. Куна («Відповіді моїм критикам», перевид. 1999 р.), С. Тулміна («Людське розуміння», 1972 р.), Г. Патнема («Розум, істина та історія», 1981 р.), І. Лакатоса («Докази і спростування», 1976 р., «Методологія науково-дослідницьких програм», 1978 р., «Щодо історіографії Поппера», перевид. 1997 р.) тощо.

Власне історико-філософські дослідження зорієнтовані щонайперше на пошук ідейних зв'язків П. Феєрабенда з представниками аналітичної філософії та постпозитивізму (такими, як Л. Вітгенштайн, В. Квайн, К. Поппер, Т. Кун, І. Лакатос), а також інших напрямів філософської думки (зокрема з представниками німецької класичної філософії, а також з Ф. Ніцше, Дж.-Ст. Мілем, С. К'єркегором, Г. Маркузе). Значущими є і дослідження епістемологічного анархізму як специфічної настанови – не лише наукової, а й культурної та життєвої. Провідними дослідниками тут є Дж. Престон («Феєрабенд: Філософія, наука і суспільство», 1997 р.), Р. Фаррел («Феєрабенд і наукові цінності», 2003 р.), Г. Муневар («Феєрабенд і не тільки», 2005 р.), а також – Е. Обергайм («Філософія Феєрабенда», 2006 р., «Неспівмірність наукових теорій», 2013 р.), Р. Нола («Після Поппера, Куна і Феєрабенда», 2000 р.), Г. Мейнелл («Метод Феєрабенда», 1978 р.), С. Рестіво («Пол Феєрабенд і псевдоанархістська теорія науки», 1993 р.) та ін.

Українські дослідники не надто часто присвячують П. Феєрабенду спеціальні дослідження і розглядають його епістемологічний анархізм передусім у контексті філософії постпозитивізму. Проте в багатьох із уже здійснених розвідок містяться напрацювання, якими ми активно

послугувалися. Йдеться зокрема про праці професорсько-викладацького складу кафедри філософії та методології науки КНУ ім. Тараса Шевченка (І. С. Добронравова, Т. М. Білоус, О. В. Комар, М. М. Самардак), а також фахівців із НаУКМА (В. І. Менжулін, М. А. Мінаков, Ю. В. Джулай, Т. В. Лютий), Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України (Н. П. Поліщук, В. С. Лук'янець, О. М. Йосипенко), ХНУ ім. В. Н. Каразіна (І. З. Цехмістро), ХНУМГ ім. О. М. Бекетова (В. В. Будко), НУ «Львівська політехніка» (В. Л. Петрушенко) та ін. Певний інтерес становлять також праці та виступи таких російських дослідників, як І. Т. Касавін, В. А. Канке, В. І. Купцов, Л. О. Мікешина, Е. В. Ушаков, П. В. Рябов, Д. Ю. Манін. Однак і в них епістемологічному анархізму як такому присвячено доволі обмежену увагу.

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане в межах науково-дослідної теми «Історико-філософське пізнання: теорія і методологія» (державний реєстраційний № 0110U001271) на кафедрі філософії та релігієзнавства Національного університету «Києво-Могилянська академія».

Мета та завдання дослідження. З огляду на вищезазначене, *метою* дисертаційної роботи стало здійснення широкого історико-філософського аналізу, в центрі якого – епістемологічний анархізм Пола Феєрабенда. Відповідно до окресленої мети сформульовано такі *завдання*:

- дослідити контекст появи й формування епістемологічно-анархічних поглядів П. Феєрабенда та встановити специфіку започаткованих ним інтелектуальних дискусій;
- відтворити та проаналізувати основні хвилі рецепції епістемологічного анархізму П. Феєрабенда;
- враховуючи специфіку, що її набуває епістемологічний анархізм у філософській, науковій, культурній, суспільно-політичній та освітній площині, уточнити його історичний, методологічний та дисциплінарний статус;
- розкрити теоретичне та практичне значення епістемологічного анархізму П. Феєрабенда.

Об'єктом дисертаційного дослідження є постать та інтелектуальна спадщина П. Феєрабенда.

Предметом роботи є така специфічна філософська настанова, як епістемологічний анархізм П. Феєрабенда, її складові та статус у контексті історії філософії, науки та культури.

Методи дослідження. Однією з визначальних рис світогляду П. Феєрабенда був плюралізм, тож і вивчення його спадщини потребує застосування комплексної, багатопланової дослідницької стратегії, що передбачає розгляд багатьох різноманітних сюжетів у їх складній констеляції. Теоретико-методологічне ядро дослідження становлять *порівняльно-історичний* та *аксіологічний* підходи, але при цьому активно застосовуються метод *термінологічного аналізу*, а також *герменевтичний* та *біографічний* підходи.

Порівняльно-історичний підхід є доречним як відображення певного «віртуального діалогу», властивого полемічному стилеві філософування П. Феєрабенда (приклади цього можна знайти у таких його працях, як «Три діалоги про знання», «Заклучна нефілософська розмова» тощо). Застосування ж цього підходу стосовно самого П. Феєрабенда міститься у працях: «Після Поппера, Куна і Феєрабенда» (за ред. Р. Нола), «Чому дослідницька програма Коперника замінила Птолемеївську» І. Лакатоса та Е. Захара, «Репрезентація і втручання» та «Соціальна конструкція чого?» Я. Гакінга, «Поппер і Феєрабенд про досократиків» Г. Гейта, «Пол Феєрабенд і монструозна наука» Я.-Дж. Кіда тощо.

Аксіологічний підхід застосовується для аналізу такого аспекту епістемологічного анархізму, як розмивання цінностей наукового пізнання (таких, як раціональність, норма, наука). Зазначений підхід дає інструменти для аналізу тенденції до «завершення традиції нормативізму», котру певні дослідники (зокрема А. Бьорд) небезпідставно приписують П. Феєрабенду.

Застосуванням методу термінологічного аналізу в роботі здійснюється визначення обсягу й змістовного наповнення поняття «епістемологічний анархізм», виокремлення його «анархічної» складової та з'ясування особливостей і контексту вживання П. Феєрабендом терміна «анархізм».

Герменевтичний і біографічний підходи застосовуються для прояснення поглядів П. Феєрабенда як у контексті світової філософської традиції, так і з огляду на його власну інтелектуальну біографію. Враховуючи комплексність філософсько-наукових методик наше дослідження здійснюється шляхом урахування двох зрізів – «горизонтального», де йдеться про еволюцію та специфіку епістемологічного анархізму П. Феєрабенда, та «вертикального», де відтворюються позиції дослідників і критиків його ідей. Оскільки ці позиції висловлювалися в різні часи та в різних контекстах, дослідження рецепції інтелектуальної спадщини П. Феєрабенда здійснюється нами не строго хронологічно, а в межах таких трьох тематичних хвиль, кожна наступна з яких не знімає, але доповнює попередню: *науково-методологічної* (хоча П. Феєрабенд ніколи не обмежувався суто науково-методологічною проблематикою і вже у «Проти методу» демонстрував інтерес до соціально-політичний контексту, спершу був сприйнятий як виразник безпосередньо «науково-методологічного анархізму»); *філософсько-епістемологічної* (рецепція анархізму П. Феєрабенда як комплексу специфічних уявлень стосовно таких понять, як проліферація, контріндукція, неспівмірність, релятивізм, історизм, спричинила істотні трансформації в рамках сучасної філософії науки, зокрема у поглядах щодо реалізму та експерименталізму в науці); *міждисциплінарно-дискурсивної* (з огляду на цю хвилю рецепції, вдається реконструювати продуктивність епістемологічного анархізму в якнайширшому контексті).

З огляду на визначені нами об'єкт і предмет дослідження, основними джерелами стали праці П. Феєрабенда: «Проти методу», «Наука у вільному

суспільстві», «Прощавай, розуме», а також посмертно видані – «Завоювання достатку» та збірка лекцій «Тиранія науки». Жодна з праць П. Феєрабенда поки не перекладена українською мовою, тож ми користувалися переважно англomовними оригіналами. Зазначимо, що перші три з перелічених текстів перекладені російською (окрім цього, ще у 1986 р. окремі його тексти були опубліковані в російському перекладі як «Вибрані праці з методології науки»).

«Горизонтальний зріз» проблеми, тобто становлення епістемологічного анархізму, відстежено передусім аналізом текстів П. Феєрабенда, вміщених у тритомному виданні його «Філософських праць». Серед них такі: «Вступ: Науковий реалізм і філософський реалізм, «Спроба реалістичного тлумачення досвіду», «Про інтерпретацію наукових теорій», «Пояснення, редукція та емпіризм», «Про значення наукових термінів», «Наука без досвіду», «Розрада для спеціаліста», «Знімаймо більше фільмів» та ін.

«Вертикаль», що утворюється з дискусій навколо епістемологічного анархізму, реконструюється за допомогою джерел, в яких відбилися такі теми, як Феєрабендова критика К. Поппера, його дискусії з Т. Куном та І. Лакатосом, а також із використанням широкого кола сучасних досліджень епістемологічного анархізму (як серед філософів науки загалом, так і серед учнів П. Феєрабенда, які працюють в університетах США, Нової Зеландії, Австралії, країн Європи).

Наукова новизна отриманих результатів. Дисертація є першим в українській науці комплексним історико-філософським дослідженням, що присвячене безпосередньо епістемологічному анархізму Пола Феєрабенда.

Детальніше наукова новизна розкривається у *положеннях, що виносяться на захист*:

уперше:

– завдяки аналізу провідних підходів до інтерпретації філософських поглядів П. Феєрабенда виокремлено три основні хвилі рецепції його епістемологічного анархізму (*науково-методологічну, філософсько-епістемологічну та міждисциплінарно-дискурсивну*) та з'ясовано історичний, методологічний і дисциплінарний статус останнього;

– встановлено, що втіленням радикально антидогматичної позиції П. Феєрабенда стає оригінальна концепція раціональності, теоретична та практична значущість якої найбільш плідно розкривається у широкому міждисциплінарному контексті, зокрема при розгляді П. Феєрабенда як творця специфічного соціально-культурного, освітнього, світоглядного наративу;

уточнено:

– наявні в історико-філософській науці інтерпретації контексту появи й формування епістемологічно-анархічних поглядів П. Феєрабенда та показано, що специфіка започаткованих ним інтелектуальних дискусій вкорінена в усвідомленні фундаментальної неповноти будь-яких «принципів» раціональності;

– історико-філософську позицію, згідно з якою епістемологічний анархізм є спробою реабілітувати епістемологію шляхом перегляду мети, завдань та цінностей у науковому пізнанні: показано, що саме П. Феєрабенд став одним із головних ініціаторів повороту до проблематики цінностей у сучасній філософії та соціології науки;

– значення таких елементів концептуального апарату П. Феєрабенда, як теза «згодиться все», а також поняття «раціональне», «наука», «метод», «прогрес», «універсальність», «анархізм», «вільне суспільство»;

набули подальшого розвитку:

– значуща для феєрабендознавства інтерпретація поглядів автора епістемологічного анархізму щодо демаркації науки: антидемаркаціонізм у П. Феєрабенда безпосередньо корелює з історизацією філософії науки та підкресленою увагою до впливу так званих позанаукових чинників на науковий процес;

– критика наявного в науковій та філософській літературі кліше, згідно з яким П. Феєрабенд є «ворогом» науки та наукової раціональності: доведено, що продуктивність скептицизму цього філософа щодо відомих йому концепцій наукової раціональності полягає у розгляді проблематики науки зсередини та у спробі змістити увагу з формально надійного способу отримання знання на продуктивність врахування альтернативних підходів.

Теоретичне та практичне значення дослідження. Результати цього історико-філософського дослідження, сформульовані в тезах наукової новизни, що виносяться на захист, мають теоретичну цінність як комплексна оцінка епістемологічного анархізму, визначення його методологічної та світоглядної значущості. У практичному плані результати дослідження можуть бути застосовані під час викладання навчальних курсів з епістемології, філософії та історії науки. З огляду на те, що в дисертації епістемологічний анархізм розглянуто і в гуманітарному контексті, її результати можуть застосовуватися і у викладанні інших філософських курсів.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійним дослідженням – формулювання мети, завдань, тверджень наукової новизни та висновків належить автору. Усі публікації результатів дисертаційного дослідження виконано без співавторів.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Основні положення та висновки, одержані під час дослідження епістемологічного анархізму П. Феєрабенда, були оприлюднені в доповідях на трьох міжнародних студентсько-аспірантських конференціях «Філософія: Нове покоління» (Київ, НаУКМА, 2013, 2014, 2015 рр.), міжнародній науково-практичній конференції «Роль суспільних наук у забезпеченні стабільності розвитку глобальних світових процесів у XXI ст.» в межах секції «Актуальні проблеми філософії» (Київ, КНСО, 2014 р.), а також на міжнародній науковій конференції «Дні науки філософського факультету» в межах секції «Філософія та методологія науки» (Київ, КНУТШ, 2015 р.).

Публікації. Основні положення та результати дослідження відображено в 11 публікаціях, п'ять із яких – авторські публікації у наукових фахових виданнях України, одна – науковий переклад за темою дослідження, а ще п'ять – тези доповідей у збірниках, опублікованих за матеріалами конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Текст дисертаційного дослідження структуровано відповідно до його мети й завдань; він складається зі вступу, трьох розділів, диференційованих на підрозділи, висновків та списку використаної літератури. Повний обсяг дисертації становить 204 сторінки, з них основного тексту – 166 сторінок. Список використаної літератури налічує 220 найменувань, з яких 145 англійською мовою.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** визначається і обґрунтовується актуальність, стан наукової розробки та проблемне поле дослідження, окреслюються мета, завдання, об'єкт і предмет роботи. Виокремлюються та пояснюються теоретико-методологічні засади дослідження, виносяться положення наукової новизни, формулюється теоретичне та практичне значення дисертації, наводиться інформація про кількість публікацій та апробацію результатів дослідження.

У **першому розділі «Епістемологічний анархізм Пола Феєрабенда в контексті сучасної філософії науки»** з'ясовується контекст появи епістемологічно-анархічної настанови у П. Феєрабенда, окреслюються наріжні аспекти дискусій стосовно неї.

У **підрозділі 1.1 «Особливості “анархізму” П. Феєрабенда»** з метою прояснення «анархічності» ідей П. Феєрабенда здійснено спеціальний аналіз відповідного терміна. П. Феєрабенд користувався поняттям «анархізм» доволі обережно, втім це не завадило проекту епістемологічного анархізму стати принципово відкритим для подолання упереджень, що властиві «наївним» формам анархізму (тобто політико-економічному та релігійному). Концептуальний персонаж епістемологічного анархіста має аналог у мистецтві – митець-дадаїст. Аналогією ж на теоретико-методологічному рівні є *антипринцип* «згодиться все», головна особливість якого – фіксація філософсько-наукової кризи, що полягає у неможливості задовільного визначення *принципів* наукової раціональності. Показано, що погляди П. Феєрабенда можна розглядати у зв'язку з феноменом «філософського анархізму» (це поняття увів Р. Вульф 1970 р.). Аналогії з дадаїзмом ґрунтуються на спільному протесті проти будь-яких інституцій та ідеологій, що притаманні як епістемологічному анархістові, так і митцеві-дадаїстові, образ якого П. Феєрабенд переймає здебільшого з праці Г. Ріхтера «Дада: мистецтво і антимистецтво» (1965 р.). У дадаїзмі мислителя приваблює кінізм та іронія: настанова викривати догматизм, не сподіваючись на те, що вдасться його остаточно позбутися. Анархо-дадаїзм постає як форма критики новітніх ідеологій, зокрема мультикультуралізму, постгуманізму, екологізму тощо.

Показано, що полемічність П. Феєрабенда, котра сприяє зарахуванню його до популяризаторів постмодерної протисистемності та антиутопічності, вкорінена в його інтересі до ідей Дж.-Ст. Міля стосовно свободи, К.-Ф. фон Вайцзеккера стосовно логічного позитивізму та Е. Маха, а також – через посередництво В. Крафта – до спадку Віденського гуртка та «Філософських досліджень» Л. Вітгенштайна.

У підрозділі 1.2 «Епістемологічний анархізм П. Феєрабенда – філософування на межі традицій» з'ясовується співвідношення між континентальною та аналітичною філософією на час появи епістемологічного анархізму. Вдається простежити, що притаманний П. Феєрабенду відхід від нормативізму в епістемології, його акцент на міждисциплінарності та ціннісному аспекті філософування про науку є ознаками істотних зрушень у протистоянні цих двох філософських таборів. Саме ці зрушення і спричинили появу постпозитивізму. Останній виник як реакція на значну маргіналізацію філософії позитивістською традицією. Саме на прикладі П. Феєрабенда можна найчіткіше простежити, якими були джерела філософії постпозитивізму. У цьому ж підрозділі показано, попри заяви П. Феєрабенда, що його погляди не передбачають жодної «позиції» чи «стандартів раціональності», епістемологічний анархізм таки має певне методологічне ядро. На противагу еволюційному елімінативізму (та «наївному», як вважав П. Феєрабенд, фальсифікаціонізму К. Поппера) він підтримав настанову на «чіпкість» (впертість) теорій. Замкненій «теорії» науки він протиставив програму «вільної творчості», а «девіації» вчених оцінив як не менш значний предмет для філософсько-наукового розгляду, ніж зміст гіпотез і теорій. Підкреслено, що П. Феєрабенд радикалізував принцип проліферації наукових методологій і теорій. Від часу виходу «Проти методу» (1975 р.) «анархічність» обстоюваного П. Феєрабендом плюралізму в епістемології стала одним із головних предметів дискусій між ним та прихильниками критичного раціоналізму К. Поппера. П. Феєрабенд є доволі дієвим критиком уявлень останнього про «третій світ» (сферу об'єктивного знання). Його критика проблематизує реалізм у філософії науки, тобто ставить під сумнів таке поняття, як «науковий факт», а зрештою – загалом спрямовується проти емпіризму. Отже, П. Феєрабенд не лише відійшов від стратегії вдосконалення та уточнення критичного раціоналізму (чому зокрема присвятив значну увагу І. Лакатос), а й непрямо підштовхнув до певних трансформацій у філософії науки, що впливають із його спроби запропонувати відмінний погляд на мету, завдання та цінності пізнання.

У підрозділі 1.3 «П. Феєрабенд у філософії постпозитивізму» розглядається припущення, згідно з яким П. Феєрабенд став інспіратором своєрідного «коперніканського перевороту» у філософії науки та епістемології. І хоча форма та стиль його критики лишилися загалом несприйнятими, порушена ним проблематика досі актуальна і є предметом спершу науково-методологічної, а надалі й подальших хвиль рецепції поглядів П. Феєрабенда. Загалом критики стандартів раціональності відрізняються один від одного за

мірою категоричності: помірковано-конструктивна позиція І. Лакатоса, що передбачала ретельний розгляд і прискіпливий аналіз критеріїв та ознак власне наукового пізнання, до значної міри протиставляється поглядам М. Полані, Н. Генсона, Т. Куна, С. Тулміна й, вочевидь, П. Феєрабенда, які не визнавали необхідності сталої демаркації науки. П. Феєрабенд, крім того, чи не найбільш послідовно наголошував на теоретичності тверджень про спостереження: в науці не йдеться про зіткнення фактів з теоріями (оскільки «факти» є теоретичними, маємо справу із зіткненням теорій з теоріями). З'ясовано, отже, що П. Феєрабенд загострив уже наявну тенденцію: ідеологічно-ціннісна складова розвитку наукових досліджень стимулювала філософів науки розширювати горизонти аналізу, переходячи від розгляду наукових теорій до більш комплексного аналізу парадигм (Т. Кун), дослідницьких програм (І. Лакатос), дослідницьких традицій (Л. Лаудан). Нові рівні філософсько-наукових узагальнень продовжують з'являтися – і в цьому значною мірою виявляється збіг із поглядами П. Феєрабенда, який критикував уніфікацію та виступав за збереження плюральних ідентичностей на різних рівнях – соціальному, культурному, науковому. Відтак, ретельні дослідники П. Феєрабенда вбачають у його епістемологічній критиці певну нову концепцію раціональності (Р. Фаррел, «Феєрабенд і наукові цінності») та стимул до подальших змін у постпозитивізмі.

У другому розділі «Аналіз підходів Пола Феєрабенда до оцінки тенденцій та стратегій наукового пізнання» увагу зосереджено на поглядах філософа щодо засад наукового пізнання і наукової раціональності.

У підрозділі 2.1 «Епістемологічний анархізм та тлі історичної та ідеологічної традицій у філософії науки» розглядаються підстави, відповідно до яких П. Феєрабенд критикував «абстрактно-логічну» традицію у філософії науки на користь її історизації та соціологізації. Здійснена ним «історизація» філософії науки унаочнила абстрактність цієї дисципліни, адже продемонструвала відсутність такої гомогенної єдності, як «наука». Дослідники П. Феєрабенда схильні розглядати запропоновану ним критику наукової раціональності як *виправдану* радикалізацію ідей філософів-постпозитивістів. Тому П. Феєрабенда можна розглядати як виразника завершення традиції нормативізму, причому не лише в епістемології (де це почали Л. Вітгенштайн та В. Квайн), а й у філософії освіти, культури, політики тощо. Втім, частково П. Феєрабенд балансував на межі самозаперечення: висловлені ним тези набували характеру *анти*принципів. Може постати питання: чи не набуває Феєрабендова критика науки зворотного ефекту і чи не призводить сама до «втрати свободи»? Усе ж, на наш погляд, такий закид можна вважати перебільшенням. Продемонструвати це можна на прикладі аналізу міркувань П. Феєрабенда щодо проблематики неспівмірності, особливо – через порівняння поглядів П. Феєрабенда й Т. Куна.

Підрозділ 2.2 «Проблематика неспівмірності у стратегіях аргументації П. Феєрабенда» присвячено розгляду питання, яке і зближує П. Феєрабенда з

іншими постпозитивістами (щонайперше – з Т. Куном), та водночас демонструє особливості власне епістемологічно-анархічної настанови. Як П. Феєрабенд, так і Т. Кун наштовхнулися на часткове чи навіть повне несприйняття тези про неспівмірність (найбільш помітно – з боку Д. Девідсона, М. Томпсона, Л. Лаудана, Р. Рорті). При цьому їхні підходи різнилися: Т. Кун вбачав у неспівмірності здебільшого прояв неперекладності та розриву між парадигмами, а П. Феєрабенд акцентував увагу на виокремленні тих специфічних обставин, за яких можлива семантична неспівмірність. Підтверджується думка, що не дарма саме П. Феєрабенда вважають першим справді присутнім критиком Кунової тези про неспівмірність: йому вдалося показати, що в науці неспівмірність здолання (оскільки виникає лише за умови *реалістичної* інтерпретації наукових теорій). Важливо, що П. Феєрабенд показує проблематику неспівмірності і як можливу перепону на шляху до міжтеоретичного порозуміння, але водночас і як аргумент для пошуку більш вишуканої легітимації умов можливості перекладності теоретичних апаратів, що становить значний інтерес для філософсько-епістемологічної хвилі рецепції його поглядів.

Підрозділ 2.3 «Епістемологічний анархізм як критика наукової раціональності» присвячено аналізу трансформації уявлень П. Феєрабенда стосовно поняття раціональності. Показано, що за умов наростання скептицизму стосовно наукової раціональності можуть з'являтися доволі радикальні погляди, зокрема й такі, що передбачають *тимчасову відмову* від неї. Подібним тимчасовим заходом для «виходу зі складної ситуації», в яку, на переконання П. Феєрабенда, потрапила наука, і був епістемологічний анархізм. Це знайшло прояв не лише в історії науки, а й у релятивістській соціології науки. Між тим, самого П. Феєрабенда складно назвати послідовним релятивістом. Вдавшись до критики тривіальності релятивізму (слідом за критикою не менш тривіальних, на його погляд, понять і принципів раціональності, науки та й самого анархізму), він опинився у пастці «дводумства» між релятивізмом і відходом від нього. Підтримуючи тенденцію до «розмивання раціональності», П. Феєрабенд виступає як критик *догматизму*, який проблематизує уявлення щодо формування та суті *наукового світогляду*. Але оскільки він підкреслює, що філософська складова науки методологічно й світоглядно неоднорідна, його позиція виявляється також і своєрідною реабілітацією раціональності. Епістемологічний анархізм очищує останню від універсалістських передсудів та озброює усвідомленням того, що іноді називають основним «прозрінням» пізнього П. Феєрабенда: головна проблема з будь-яким методологічним набором правил полягає в тому, що він завжди *непослідовний*. Правила завжди ціннісно обумовлені, а осмислена так наукова раціональність стає відкритою до суперечностей і «хаосу» у процесі наукового пізнання.

Третій розділ «Продуктивна програма епістемологічного анархізму Пола Феєрабенда» присвячений аналізу того, як образ, що склався навколо

постаті П. Феєрабенда, узгоджується з однією із провідних тенденцій його філософування – критикою інтелектуального протекціонізму. Також розглядається продуктивність запропонованого ним ціннісного повороту в осмисленні наукової раціональності.

У підрозділі 3.1 «Історико-філософський образ П. Феєрабенда: дезавування кліше» досліджуються головні алюзії щодо постаті та ідей П. Феєрабенда, що спричинили значну кількість оцінок і настанов – від радикального несприйняття або іронічно-поблажливої критики висловленого П. Феєрабендом до конструктивних зауважень, пошуку аналогій із поглядами інших філософів та навіть спроб слідування його ідеям. Зокрема уважний розгляд оцінок, згідно з якими П. Феєрабенд є «ворогом науки», дає змогу помітити, що найбільшою мірою значущість епістемологічного анархізму розкривається завдяки конструктивному міждисциплінарному аналізу (що найбільш влучно інкорпорований у міждисциплінарно-дискурсивній хвилі рецепції П. Феєрабенда). Оскільки соціально-політичні міркування П. Феєрабенда зазнали ще більш широкої критики, ніж його міркування про наукову раціональність, увага приділяється і не менш поширеній серед дослідників оцінці П. Феєрабенда як *утопіста*. Складно узгодити його вимоги щодо відсутності «диктату» з боку держави й інтелектуалів з його ж неприхованим натяком на можливий диктат вільних і автономних традицій. Тому у Феєрабендових міркуваннях щодо «вільного суспільства» конструктивні критики знаходять перспективу для не більш як «комунікативної демократії» (К. Фур'є). Варта уваги також і оцінка П. Феєрабенда як своєрідного «Ніцше ХХ ст.». За його «грайливою дадаїстською риторикою» справді можна розгледіти певні натяки на історичну герменевтику й генеалогію знання Ф. Ніцше. Спільною для обох філософів є схильність до критики позитивізму та наукової раціональності. Проте варто враховувати, що сам П. Феєрабенд не був знавцем спадщини Ф. Ніцше. Натомість ближчими з історико-філософського погляду є для нього постаті Дж.-С. Міля, а також – С. К'єркегора. Саме з іпохондрією останнього він асоціює критику інтелектуального диктату Заходу. Але навіть у цьому разі йдеться не про вплив, а радше про історико-філософське наближення.

У підрозділі 3.2 «П. Феєрабенд як критик інтелектуального протекціонізму» з'ясовується, наскільки продуктивними можна вважати Феєрабендові сумніви щодо єдності науки, а також його міркування щодо редуціонізму в наукових та освітніх, а також соціальних практиках. За П. Феєрабендом, редуція особливого до певних єдностей («наука», «філософія науки» чи, власне, «філософія») має світоглядно-ідеологічну природу та є неприпустимим спрощенням. Ба більше: подібні «тоталітарні» тенденції П. Феєрабенд помічає не лише в уявленнях про науку чи філософію, а й загалом у культурних і світоглядних пріоритетах Заходу. На противагу аргументам, що висувуються на користь єдності науки, він наголошує на специфічних, контекстуально та соціально орієнтованих засадах розвитку наук, що завжди

відображають культурну специфіку їхніх носіїв і виростають із певних колективних запитів. При цьому можуть виникнути сумніви стосовно збалансованості його власної пропагандистсько-аргументаційної стратегії. Відповідь на подібні зауваги – у тих альтернативах критичному раціоналізму, що пропонує П. Феєрабенд. Приписувана йому критиками «антиметодологічна самодеструктивність» частково долається завдяки методологічно продуктивному принципу контріндукції. За П. Феєрабендом, «дотримання» та «винайдення» «несумісних із фактами теорій» сприяє «контріндуктивному» за своєю суттю відкриттю тих «ідеологічних компонентів», що закладені в нашому пізнанні та наших спостереженнях. У цьому контексті також важливою є думка П. Феєрабенда про те, що наука й наукові теорії потребують *конкуренції*. Замкнена на собі наукова діяльність насправді може шкодити досягненню власних цілей. До того ж, наука – це лише одна з-поміж інших традицій, і «не обов'язково найкраща». Тож інтелектуальний протекціонізм, що криється в суспільному домінуванні наукової раціональності, є надмірним ускладненням не лише для суспільства, а й для самих наук. Серед філософів науки поширеною є незгода з міркуванням про відкидання особливого ставлення до науки та у «відділенні науки від держави». Показано, що П. Феєрабенд запропонував обґрунтування такої позиції: якими б витонченими не були критерії вибору між альтернативними підходами, існують *недоступні* для пояснень підстави для вибору й розвитку певних альтернатив. Тож значну роль відіграє *проліферація* – як справжня, а не лише формальна (бутафорна) увага до альтернативних пояснень і підходів, що потребує бодай тимчасового занурення в той специфічний «анархічний» стан, який і декларує П. Феєрабенд.

У підрозділі 3.3 «Від антипринципу «згодиться все» і до продуктивної програми: “що згодиться?”» узагальнюється та концептуалізується аргументація щодо продуктивності критичного історико-філософського розгляду епістемологічного анархізму. Розвивається думка про те, що зростання інтересу до позиції П. Феєрабенда зумовлене передусім його виходом за межі критики наукової раціональності та традиції постпозитивізму. Його увага до позараціонального контексту пізнання та настанова на продовження дебатів у термінах цінностей є розвитком думки про те, що наукове знання відзначається не так послідовністю та обґрунтованістю, як конфліктністю та альтернативними підходами. Тож, за П. Феєрабендом, приховування справжньої полемічної сутності науковості за ідеологією «раціональності» та уніформності – це її спотворення. Те саме і з приписуванням науці презумпції вищості та статусу непорушного авторитету. Це призводить до втрати нею зв'язку з реальністю та перетворює її на догму, приховану ідеологію. П. Феєрабенд наближає нас до висновку, що пізнання (як і відкриття або створення) детермінує методологію, а не підпорядковується їй. Тому в осмисленні пізнання дуже важливим є акцент на його здатності до адаптивності. П. Феєрабенду доволі часто закидають неправомірне заперечення прогресу, втім, як демонструє він сам у «Проти методу» й надалі у «Прощавай,

розумі» та пізніших працях, принципове значення для нього мало заперечення власне *раціоналізації прогресу* – і не лише в епістемологічній сфері. У цьому контексті, на наш погляд, плідним прикладом є його своєрідний *соціальний карикатуризм*. П. Феєрабенд практично вивертає назовні поняття чесності, гармонії, гуманності (людяності). І карикатура тут – найпридатніша форма для ілюстрації відмови П. Феєрабенда «засуджувати будь-що», оскільки він не бачить жодного «універсального» блага. Загалом ті зсуви, які П. Феєрабенд інспірував перш за все у філософсько-наукових дискусіях, значною мірою ґрунтуються на його специфічному *віталізмі*. І хоча його критика догматизму наукових спільнот була справді ще й життєвою критикою, вона, як переконував сам мислитель, не здійснювалася з метою «продати таку думку». Епістемологічний анархізм передбачає життєве втілення філософських принципів у межах певного перформансу, що пропонує перерву в здійсненні традиційного академічного філософування (як і наукової раціональності), але не пропагує його остаточного витіснення.

У **висновках** сформульовано основні науково-практичні результати дослідження, що конкретизуються в наведених нижче положеннях.

1. У цьому дослідженні представлено історико-філософську реконструкцію специфіки та контексту формування епістемологічного анархізму П. Феєрабенда, простежено роль цього мислителя в сучасній філософії науки та уточнено місце його інтелектуальної спадщини в історії світової філософії. Продемонстровано, що епістемологічний анархізм П. Феєрабенда є дієвою спробою реабілітувати епістемологію через перегляд мети, завдань та цінностей наукового пізнання.

2. Показано, що «вимушений принцип» Феєрабендового методологічного «анархізму» «згодиться все» може бути осмислений як показник дієвості та пріоритетності теоретичної і методологічної проліферації, а також – актуальності принципу «чіпкості» (стійкості) теорій (відмови від настанови на відкидання навіть тих теорій та підходів, які мають ознаки «сфальсифікованих» чи «регресивних»).

3. З'ясовано, що обстоювання історичної традиції (передане нами за допомогою антитези «історичне vs. анахронічне») допомагає П. Феєрабенду розвинути ключові ідеї, сформульовані К. Поппером у «Злиденності історизму», та опонувати тій дещо ретроспективній раціоналізації, що простежується в теорії дослідницьких програм І. Лакатоса: оскільки, як наполягає П. Феєрабенд, у науці йдеться не про «зіткнення теорії з фактами», а про «зіткнення теорій з теоріями», історія передре логіці, а всі абстрактно-логічні міркування несуть загрозу анахронізму, оскільки на них впливає історичний і культурний контекст.

4. Зроблено висновок, що зміна «абстрактно-логічної» настанови в дослідженні науки на настанову «історичну» була зумовлена, перш за все, соціально-політичними поглядами П. Феєрабенда та замислювалася із подвійною метою: як заради втілення ідеї про «вільне суспільство», так і задля

повноцінного розвитку наук (який, згідно з П. Феєрабендом, стримується певною «метафізичністю» поглядів самих вчених: попри очевидні підтвердження плюральності наукових підходів, вони не готові відмовитися від такої смислової та концептуальної єдності, як «наука»).

5. Підкреслено, що ідеї П. Феєрабенда про «вільне суспільство» варто розглядати не лише як свого роду утопізм, але і як дієвий *соціальний карикатуризм*. Його «утопізм» полягає в довірі до права суспільства на повне самовизначення, а карикатуризм – у тому, що зведенням до абсурду філософ переосмислює поняття чесноті та гуманності, й таким чином, отже, намагається апелювати до основ людяності: свобода від будь-яких уявлень про гармонію свідчить про те, що неможливо сформулювати жодних етичних приписів, чиє універсальне «благо» не могла б знівелювати людська плюральність.

6. Прояснено, що продуктивність радикально антидогматичної позиції П. Феєрабенда полягає в тому, що вона прямує до певної розширеної концепції раціональності, в рамках якої:

- будь-яке наукове дослідження є відкритим до впливу ідеологій, упереджень, відхилень і помилок, що також можуть сприяти її (науки) розвитку;

- внутрішньонаукові цінності ґрунтуються не на виборі продуктивних та перспективних теорій і підходів, а на принципах проліферації та «чіпкості» теорій: невідповідність «фактам» не є підставою для відкидання теорії;

- визначальним для пізнання (зокрема і наукового) є не формально надійний спосіб отримання знання, а якомога ширший, підтриманий альтернативами шлях: в реальній науці не працюють універсальні правила, будь-яка методологія може бути змінена внаслідок спонтанних змін у науковому процесі.

7. Значущість епістемологічного анархізму П. Феєрабенда як науково-методологічного, філософсько-епістемологічного, соціально-політичного, культурного, світоглядного проекту вдається розкрити завдяки виокремленню таких трьох хвиль рецепції поглядів філософа:

- *науково-методологічної* (проект епістемологічного анархізму, попри те, що він зароджувався як «вимушений» і «тимчасовий» захід з метою поставити під сумнів принципи та цінності, що панували у філософії науки на початку 1970-х років, згодом перетворився на один із найбільш резонансних методологічних викликів, що коли-небудь перед нею поставали: дослідженням методологічної проблематики епістемологічного анархізму продемонстровано, що замість приписуваного П. Феєрабенду радикального «антиметодологізму» йдеться лише про позбавлення методу вирішального значення як у самому науковому дослідженні, так і в осмисленні наукового пізнання);

- *філософсько-епістемологічної* (завдяки винятковій безпосередності та гостроті формулювання П. Феєрабенда набули вигляду своєрідного «коперніканського перевороту» у філософії науки; Феєрабендів наголос на тому, що у процесі пізнання правила методу є контрпродуктивними, був

відображений у плюралізації моделей пізнання та метаметодологій у сучасній епістемології та філософії);

– *міждисциплінарно-дискурсивної* (найбільш плідно теоретичне та практичне значення епістемологічного анархізму розкривається у широких міждисциплінарних рецепціях; зокрема дуже продуктивними є оцінки П. Феєрабенда як творця специфічного соціально-культурного, освітнього, світоглядного наративу; «утопізм» Феєрабендового «вільного суспільства» став предметом осмислення в рамках соціології знання та філософії освіти; предметом плідних історико-філософських та філософсько-наукових студій стали «нігілістичні» тенденції у П. Феєрабенда, а також його погляди щодо плюралізму й методологічної та теоретичної проліферації).

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові статті у фахових виданнях України:

1. *Петруньок Н. І.* Аргументація як маніпуляція: анархо-дадаїзм П.К. Феєрабенда / Надія Петруньок // Наукові записки. – Т. 141 : Філософія та релігієзнавство. – К.: НаУКМА, 2013. – С. 82–87.
2. *Петруньок Н. І.* Аргументація Пола К. Феєрабенда у дискусіях навколо проблеми неспівмірності / Надія Петруньок // Наукові записки. – Т. 154 : Філософія та релігієзнавство. – К.: НаУКМА, 2014. – С. 72–77.
3. *Петруньок Н. І.* Після постпозитивізму: філософська спадщина Пола Феєрабенда у дзеркалі критики / Надія Петруньок // Наукові записки. – Т. 167 : Філософія та релігієзнавство. – К.: НаУКМА, 2015. – С. 70–75.

Наукові статті у фахових виданнях України, які внесені до міжнародних наукометричних баз даних:

1. *Петруньок Н. І.* Епістемологічний анархізм після Пола Феєрабенда: відкритий філософський проект VS розтиражована метафора «допустимо все» / Надія Петруньок // Актуальні проблеми духовності. – Вип. 14. – Кривий Ріг: Видавничий дім, 2013. – С. 191–200.
2. *Petrunko N. I.* Paul Fejerabend on the Scientific Worldview: Towards Questioning the Scientific Uniformity / N.I. Petrunok // Anthropological Measurements of Philosophical Research. – № 6. – Dnipropetrovsk : Dnipropetrovsk National University of Railway Transport named after Academician V. Lazaryan, 2014. – P. 113–124.

Науковий переклад:

1. *Вілкінс Дж.* Ліки від Феєрабенда: наївність і сучасний наступ демократії на науку / Джон Вілкінс ; [пер. з англ. Петруньок Н. І.] // Актуальні проблеми духовності. – Вип. 14. – Кривий Ріг: Видавничий дім, 2013. – С. 179–190.

Матеріали наукових конференцій:

1. *Петруньок Н. І.* Аргументаційні стратегії в рамках епістемологічного анархізму Пола К. Феєрабенда / Надія Петруньок // VIII студентсько-аспірантська міждисциплінарна конференція «Філософія: нове покоління», 21–22 березня 2013 р. : [матеріали доповідей та виступів] / рец.: О. Є. Гомілко, Т. В. Лютий. – К. : «Університетське видавництво Пульсари», 2013. – С. 61–63.
2. *Петруньок Н. І.* Плідність анархізму Пола К. Феєрабенда для сучасних філософських дискусій / Надія Петруньок // «Роль суспільних наук у забезпеченні стабільності розвитку глобальних світових процесів у XXI ст.», 6–7 червня 2014 р. : [матеріали доповідей та виступів]. – К. : ГО «Київська наукова суспільнознавча організація», 2014. – С. 78–81.
3. *Петруньок Н. І.* Пол Феєрабенд про індукцію та контріндукцію / Надія Петруньок // IX студентсько-аспірантська міждисциплінарна конференція «Філософія: нове покоління», 20–21 березня 2014 р. : [матеріали доповідей та виступів] / рец.: О. Є. Гомілко, В.І. Менжулін. – К. : «Києво-Могилянська академія», 2014. – С. 43–46.
4. *Петруньок Н.І.* «Допустимо що?»: ідеї Пола Феєрабенда в контексті аксіологізації філософії науки / Надія Петруньок // X студентсько-аспірантська міждисциплінарна конференція «Філософія: нове покоління», 21–22 травня 2015 р. : [матеріали доповідей та виступів] / рец.: О. Є. Гомілко, Т. В. Лютий. – К. : «Університетське видавництво Пульсари», 2015. – С. 40–43.
5. *Петруньок Н. І.* Постать та спадщина Пола Феєрабенда у дискусіях щодо релятивізації наукового знання / Надія Петруньок // Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2015», 21–22 квіт. 2015 р. : [матеріали доповідей та виступів] / редкол.: А. Є. Конверський [та ін.]. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2015. – Ч. 6. – С. 42–44.

АНОТАЦІЯ

***Петруньок Н. І.* Епістемологічний анархізм Пола К. Феєрабенда: історичний, методологічний і дисциплінарний аспекти. – Рукопис.**

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.05 – історія філософії. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, МОН України. – Київ, 2016.

Дисертація присвячена дослідженню такого фундаментального компонента філософських поглядів Пола К. Феєрабенда, як епістемологічний анархізм, розкриттю його теоретико-методологічної специфіки, дисциплінарного статусу та історико-філософського контексту, в якому він виник і розвивався.

Здійснено історико-філософську реконструкцію основних засад епістемологічного анархізму як полемічної філософсько-наукової настанови. Осмислено та узагальнено дискусії про роль П. Феєрабенда у традиції

постпозитивізму. Проаналізовано головні напрями дискусій та хвилі рецепції ідей П. Фейєрабенда.

Обґрунтовано продуктивність епістемологічного анархізму для осмислення та дослідження кризи наукової раціональності, ціннісних аспектів розвитку науки, проблематичності побудови методологічних принципів та універсалізації наукового світогляду.

Ключові слова: епістемологічний анархізм, анархо-дадаїзм, постпозитивізм, вільне суспільство, криза наукової раціональності, проліферація, неспівмірність, контріндукція.

АННОТАЦІЯ

Петрун'юк Н. И. Эпистемологический анархизм Пола К. Фейерабенда: исторический, методологический и дисциплинарный аспекты. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.05 – история философии. – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, МОН Украины. – Киев, 2016.

Диссертация посвящена исследованию особенностей эпистемологического анархизма, раскрытию теоретико-методологической специфики и историко-философского контекста появления и развития философско-научных взглядов Пола К. Фейерабенда.

Предложено историко-философскую реконструкцию основоположений эпистемологического анархизма как полемической философско-научной установки. Осмыслено и обобщено дискуссии о роли П. Фейерабенда в традиции постпозитивизма. Проанализировано направления полемик и волны рецепции идей П. Фейерабенда.

Обосновано продуктивность эпистемологического анархизма для осмысления и исследований кризиса научной рациональности, ценностных аспектов развития науки, проблематичности построения методологических принципов и универсализации научного мировоззрения.

Ключевые слова: эпистемологический анархизм, анархо-дадаизм, постпозитивизм, свободное общество, кризис научной рациональности, пролиферация, несоизмеримость, контріндукция.

SUMMARY

Petrunok N. I. Epistemological anarchism of Paul K. Feyerabend: historical, methodological, and disciplinary aspects. – Manuscript.

The thesis to earn a scientific degree of Candidate of Philosophical Sciences in specialty 09.00.05. – History of Philosophy. – Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kyiv, 2016.

This thesis presents a research of authentic features of the epistemological anarchism of Paul K. Feyerabend – one of the leading figures in the philosophy of science of the second half of the XX century. His unprecedented approach towards critical rationalism of Karl Popper brought essential changes into the post-positivistic

tradition, and influenced contemporary philosophy and epistemology. This research shows theoretical and methodological peculiarities of the very context in which Feyerabend's position in the philosophy of science arose, how it developed, and whom it attacked.

This research presents an attempt at overall reconstruction of the epistemological anarchism. This “*anti-position*” is treated as a highly polemical philosophical and vital attitude. First, it is stressed that Feyerabend abandons formally reliable way of acquiring knowledge and supports that one which is enriched with alternative approaches. What is more, as soon as scientific process is not determined by theory-to-fact correspondence, it is essential that a philosopher of science should treat it as a theory-to-theory correspondence with no ultimate “facts” ever. So everything – facts and observation language included – is determined by theories (or ideologies). Thus, Feyerabend brings us to the conclusion that it is impossible to rely on any universal methodology or trust any theory while estimating other theories and traditions.

This thesis reveals the most important discussion lines connected with Feyerabend – lifetime as well as contemporary. They are included into this research in form of presenting three waves of reception (scientific & methodological, epistemological & philosophical, and discourse & interdisciplinary). On the one hand, it touches upon various urgent post-positivistic issues like falsificationism of Karl Popper and incommensurability of Thomas Kuhn. On the other hand, it sheds light on some interdisciplinary concerns such as connections between Feyerabend's philosophy and sociology of science, ecological philosophy, social philosophy, and philosophical anarchism.

This thesis performs explicit conceptualizations of the social and philosophical critic, presented by Feyerabend in the context of the utopia of the “free society”. We treat this kind of utopia as a kind of a *social caricaturist's approach*. By means of his applications of epistemological anarchism in social thinking, Feyerabend turns out notions of honesty and humanity and returns to basics of the abundant human nature.

Finally, this thesis supports argumentation that the epistemological anarchism is very perspective for re-thinking and researching the crisis of scientific rationality, value-based aspects of scientific growth, utter difficulties in prescribing any methodological principles and in setting up any uniform scientific worldviews. It shows that his quite difficult methodological remedy for epistemology is one of the key factors that in many ways continues to affect nowadays researches of natural and social sciences.

Keywords: epistemological anarchism, anarchistic Dadaism, postpositivism, free society, crisis of scientific rationality, proliferation, incommensurability, counter-induction.